

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Anda Pál hadába való szólásunk eredetéhez

1. Szólásaink között több olyat találni, amelyek a domináns feleségük által elnyomott férjekre vonatkoznak. Ma is használjuk ebben az összefüggésben a *papucs alatt van*, ill. *papucs alatt tart vkit* szólást (vö. FORGÁCS 2003: 568), amelynek magyarázatát a szóláskutatók a régi párviadatokban keresik, amikor is a győztes fél egyik lábát teljes diadala jeléül földön fekvő ellenfele nyakára tette, jelezvén azt, hogy sikerült a vesztest teljesen megaláznia (vö. O. NAGY 1979: 384–385). Régebbi frazeológiai gyűjteményeink azonban több szinonim szókapcsolatot is tartalmaznak ebben a jelentésben. Közéjük tartozik a *Simon bíró* kifejezés is, amelynek eredetéről korábban már írtam a Magyar Nyelvben (FORGÁCS 2018). Ennek értelmezése régi szótárainkban nem egyértelmű, van ahol ’kardos asszony’-ként adják meg a jelentését, de valójában a ’papucs alatt tartott férj’-et jelöli. Ennek szinonimjaként több szótárunk feltünteti az *Anda Pál hadába való* kifejezést is (vö. ERDÉLYI 1851: 9; MARGALITS 1896: 9; SIRISAKA 1890: 5). O. NAGY emellett szögletes zárójelben feltünteti még az *Anda Pál katonája* alakot is (1976: 44).¹

Mindhárom 19. századi gyűjteményünk rövid magyarázatot is fűz a kifejezéshez, melyek végső soron SZIRMAJ Hungaria in parabolis című művére (1804) vezethetők vissza. Ennek magyar nyelvű kiadásában a következőket találjuk: „79. §. Két nagy papucshős volt akkoriban a magyarok között: az egyik *Simon* miskolci bíró, aki felesége helyett mindenféle asszonyi munkát elvégzett, a másik *Anda Pál* lovas szakaszvezető. Az 1598. évi 31. tc. értelmében a táborral járó asszonyokat zsákba kellett kötni és vízbe kellett fojtani; ennek okából a mi emberünk, nem hordozhatván magával feleségét a hadjáratban, minden héten engedélyt kért főkapitányától, hogy feleségét meglátogathassa. Innen nevezik a *feleségének felettébb engedő, feleségétől féltő, felesége után járó* férjet ekképpen: *kontyot feltéző férfi, Simon bíró, Anda Pál hadába való*. Innen származik ez a mondás is: *Jaj annak a háznak, hol tehén bikának jármat (!) vethet nyakába*” (Szirmay 2008: 115–116).²

¹ Ez utóbbit O. NAGY Jókaitól adatolja (vö. „[az emberek] fejemre szarvakat raktak, ... kinevettek, »*Andapál katonájának*« gúnyoltak! [Jók. 65: 254. NSz.]” O. NAGY 1966:189). Az Arcanum Digitális Tudománytárból (ADT.) is csak tőle adatható ez a forma, az előbbi mellett még a Szeretve mind a vérpadig című regényből: „Bercsényi, a maga szokott csipkelődő, csúfondáros modorában azzal fogadta Csajághyt, hogy: »No, hát megérkezett az *az Anda Pál katonája is?*« S még nem elég, hogy *Anda Pál katonájának* nevezte Ocskayt, ami annyi, mint a német *szimándli, asszonyhős*, hanem még hozzátette azt a rossz tréfát is: »Vajon ellátta-e elég mogyoróval a felesége mókusát?«” (kiemelések tőlem – F. T.). Lehet tehát, hogy ez a változat Jókai egyéni alkotása.

² Vö. még CzF. 1: 153: „ANDAPÁL, ősz. fn. tt. –*Pál-t*, tb. –ok. Papucshős, aki nem úr a maga házában, s nejének kormánya alatt él; katapila, katuska férfi. Hihetőleg ily nevű történeti személytől közmondásképpen származott elnevezés. *Anda-Pál hadából való*. Km. Különbön *Pál* keresztnév gúnyos nevezetül használtatik, a *Szél-Pál*-ban is”. Részletek egy szólásmagyarázó szótárból című írásában O. Nagy (1966: 189) is átveszi ezt a magyarázatot, s – CzF. szócikkére is hivatkozva – hozzát teszi még, hogy „a szólás hatására az *Anda Pál* tulajdonnévből a múlt században közszó lett (*andapál*), amelyet ’papucshős’ jelentésben használtak”.

Fent idézett gyűjteményeinkben ennek a magyarázatnak egy rövidített változata található meg, azzal a különbséggel, hogy ERDÉLYI és SIRISAKA már *lovass kapitány*-ról tesznek említést, aki Miskolcon lakik: „Anda Pál lovas kapitány és házas ember volt Miskolczon, s az 1598. 31. törv. cikk rendelete tiltván hogy aszonyok (!) a táborral járassanak, ő feleségét látogatni minden héten haza kéredzett” (ERDÉLYI 1851: 9). Láthatjuk, hogy ez bizonyos fokú csúsztatás: SZIRMAY csak a Simon nevű bíróról állítja, hogy miskolci lakos, Anda Pálról nem, s rendfokozatát is csak szakaszvezetőnek tünteti fel.

De nem is ez a fő probléma a kifejezés magyarázatával. Azt már korábban említett írásomban (FORGÁCS 2018) is részletesen kifejtettem, hogy *Simon bíró* szólásunknak semmi köze egy valaha Miskolcon élt bíróhoz: a szólásnak egy állítólagos személyhez kötése nem más, mint aitiologikus, névmagyarázó anekdota.

Valójában egy a németből kölcsönözött szólással van dolgunk, a német *Siemann* kifejezés átvételével. Ez a *Siemann* voltaképpen elhomályosult összetétel a *Sie + Mann* komponensekből, a jelentése ’nő + férfi’, ebből két irányba is fejlődött a jelentése: ’nőies férfi, papucsférj’, illetve ’kardos asszony’ értelmét is megtalálni (vö. GRIMM 16: 959–961). Értelme azonban utóbb – már a németben is – a ’papucsférj’ irányába tolódott el. A *Siemann* alak a magyarban részben *szimándli* formában honosodott meg, részben *Simon bíró* alakban. Ez utóbbi vagy úgy keletkezett, hogy a *Siemann* a magyarban is kicserélődött az ejtésben hozzá nagyon közel álló *Simon* tulajdonnévvel, vagy ez a csere már a németben megtörtént, s talán már eleve ezt a *Simon* alakot kölcsönöztük, s egészítettük ki a *bíró* komponenssel, amely feltehetőleg a *Siemann* szinonimájaként előforduló *Doktor Simon*, esetleg a *Meister Simon* szókapcsolatok leképezését szolgálhatta.

2. Ennek nyomán felmerül a kérdés, vajon *Anda Pál* szakaszvezető valódi személy volt? Nem a *Simon bíró* szólás volna ugyanis az egyetlen, amelynek kapcsán felvetődik, hogy eredetmagyarázata csak kitaláció. DUGONICSnál megtaláljuk például a *kap rajta, mint Cibak a kulacson* szóláshasonlatot is (1820/2009. 1: 198), melynek háttérében DUGONICS szerint egy ismert korhely áll: „Azt mondgyák egy *Cibak* nevezetű korhelyrül: annyira szoktatta légyen magát a’ bor italra, hogy ha bora nem volt, az üres kulacsot lábaihoz akasztotta, és könnyebben túrta a’ hideglelést. Ha ki pedig néki akkor egy tele kulacsot hozott, a’ hideglelést is el hagyta”. Ezt az értelmezést MARGALITS is átveszi, sőt ő egy további variánst is közöl: *Kap rajta, mint Cibak bátya a kulacson* (1896: 94). Korántsem biztos azonban, hogy csakugyan ez a kifejezés valódi magyarázata.

Az kétségtelen, hogy a *Cibak* mint személynév régtől fogva megtalálható a magyarban (vö. EtSz. 1: 651. *Cibak*; ill. FNSz. 1: 287. *Cibakháza*). Eredete ismeretlen, illetve bizonytalan (a FNSz. szerint esetleg a ném. *Zwack* személynévből származik), az azonban vitathatatlan, hogy személynévként élt régebbi nyelvünkben, tehát élhetett ilyen nevű korhely is. Azonban DUGONICS számos szólásmagyarázatát illetően támad az embernek olyan érzése, hogy talán csak kitalált történetekről van szó. Egy korábbi tanulmányomban (FORGÁCS 1996) felvettem ezért a szólás magyarázatát illetően egy másik lehetőséget is. Ennek lényege, hogy a szólásbeli *Cibak* talán egy alkalmilag tulajdonnévvé vált köznévből, azaz valójában *cibak*-ról lehet szó. Ennek a TESz. – *cibak*¹ címszó alatt – (1: 424–425) két jelentését adja meg: 1. ’kétszersült; Zwieback’, 2. ’katonakenyér; Kommißbrot’. A kifejezés, amely az olasz *biscotto* vagy a francia *biscuit* tükörfordításaként létrejött német *Zwieback* szónak a magyarba való átvételével keletkezett, „a friss kenyérről való ellátást nélkülöző tengerészek és katonák

számára készült, szárított kenyérféleséget jelöli” (TESz. uo.). Könnyen belátható, hogy az ilyen szárított kenyérféleségeket fogyasztó ember evés közben nagyon megszomjazhatott, tehát megőrült bármiféle innivalónak, azaz kapott a kulacson. Felmerül természetesen a kérdés, miért lett a köznévből tulajdonnév? Ennek egyszerre több oka lehet. Feltehetően szerepe volt a változásban annak, hogy a *cibak* mint köznévi inkább csoportnyelvi szó volt, a katonaság nyelvében terjedt inkább el (nyilván ezért is válhatott mára régiessé, elavulttá), ezért aki nem ismerte, könnyen hihette, hogy a *Cibak* tulajdonnévvel van dolga a kifejezésben.

3. Ha azonban a címben szereplő szólásunkban előforduló személy is csak kitaláció, akkor arra kell választ adnunk, mit jelenthetett annak családnévi része, az *Anda*? Talán csak valami alkalmilag tulajdonnevesült alakkal van dolgunk? S ha igen, akkor mi lehet az értelme?

Az, hogy egy köznévi komponens tulajdonnevesül egy szólásban, egyáltalán nem ritka (vö. pl. *Futakon van a tej 'kifut', elment Földvárra deszkát árulni 'meghalt'*). Az sem ritka, hogy egy ilyen világosan motivált és tulajdonnevesült elemhez keresztnévi utótag is csatlakozik. Ékes példáját láthatjuk ennek ERDÉLYI két egymást követő adatában: *Morogjon Varga Pál, csak jó csizmát varrjon. – Hadd morogjon a varga, csak Pál jó sarut varrjon* (1851: 406). De szinte bizonyos, hogy a következő hasonlatban szereplő *Varga Ferenc* is csak kitalált személy, valójában a varga morog sokat az inasával: *Haragban van, mint Varga Ferenc az inasával* (ERDÉLYI 1851: 407). De nyilván ugyanilyen beszélő név a MARGALITSNÁL (1896: 395) és SIRISAKÁNÁL (1890: 93) is 'kívácsi, mindent fürkésző' jelentésben szereplő *Kandi Pál*-é vagy a szintén MARGALITSNÁL (1896: 58) található *Oldal Pállal beszélt 'szótlánul eloldalgott, elment'* szólás tulajdonnévi eleme, sőt valószínű hogy *Dobra Panna* családnéve is ebbe a csoportba tartozik a *Megadta módját, mint Dobra Panna a táncnak szó-láshasonlatban* (MARGALITS 1896: 707), amelynek ugyanitt megtaláljuk a *Megadta módját, mint patai asszony a táncnak változatát* is. A *Dobra* itt is jó eséllyel a táncot kísérő hangszer miatt került a szólásba: a dobszóra, zeneszóra könnyen táncra perdülő asszonyok nevéként.

Láthatjuk tehát, hogy *Anda Pál* neve könnyen lehet beszélő név, s keresztnévi tagja vélhetően csak „álca”, hogy azt a benyomást keltse, valódi személyről van szó. Ha ez így van, akkor a valódi kérdés az, hogy mit jelenthet az *Anda* családnév? Véleményem szerint lehet ez is tartalmas név, bár hozzá kell tennem, hogy az alábbiakban kifejtendő magyarázatom csak hipotézis, teljesen nem bizonyítható.

GOMBOCZ és MELICH az Etimológiai szótárban (EtSz. 1: 91) foglalkoznak az *Anda* név eredetével, éppen vizsgált szólásunk kapcsán. Magának a szólásnak az eredetét ismeretlennek mondják, ez némiképp meglepő, mert fentebb említett 19. századi gyűjteményeink mind közlik az említett anekdotát, amit eltérő véleményük esetében legalábbis cáfolni illetett volna a szótár szerkesztőinek. Az EtSz. szótár szerint az „*Anda* tn. nyilván az *András* keresztnév becéző alakja, vö.: *Anda-monya* [Csik megyéből, MTSz.] ,ekeszeg’. Vö. az *András* c.” Az *András* szócikkben (uo.) ugyancsak közlik a becéző formák között az *Anda* alakot. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy ennél jobb magyarázat is létezik az *Anda* családnévre vonatkozóan a vizsgált szólásban.

Aki *Anda Pál hadába való, Anda Pál katonája*, az kicsit ügyefogyott, butácska, hagyja, hogy a felesége irányítsa. Ez a régebbi időkben nem volt éppen dicséretes erény, inkább ostobának tartották az ilyen embert. Ezért véleményem szerint az *Anda* név az *András* helyett talán inkább a feltehetően hangfestő eredetű *andalodik, andalog, andalít* szócsaláddal van rokonságban. Az *andalodik* legkorábban adatolható jelentése a TESz. azonos című szócikke

(1: 152) szerint 'bambává válik, verdummen', de ezt a szótár másodlagosnak tartja a későbből adatható 'bámul'-hoz képest. „A többi jelentés is ebből a 'szájtátva bámul' alapjelentésből fejlődhetett egyrészt a 'bamba, buta' képzet irányába, másrészt – sok esetben önkényes írói szándék alapján – a 'csodálkozik, mereng, merengve ballag, elkóborol', illetőleg az 'álmódozik, rajong' irányába” (uo.).

Ehhez a szócsaládhoz sorolja a TESz. (1: 152) a 'belemerül vmibe' értelmű *ándorodik* szavunkat is, valamint a 'buta, ostoba' jelentésű köznévi *antal* lexémát. Ez utóbbinak a szócikkében (1: 157) a szótár idézi Heltai Dialógusából (1552) az *igen antal a fejed* fordulatot, valamint az *antalkodik* és *antalodik* származékokat, amelyeket ugyancsak az *andalodik*, *andalog* családjába tartozónak magyaráz.³

Meg kell említenünk, hogy GRÉTSY (1956) más etimológiát vél felfedezni Heltai szólásának *antal* komponensében: szerinte 'egyfajta hordó' jelentésű régi *átalag* szavunkat kell benne keresni, így az *antal a fejed* eredetileg valami olyasmit jelenthetett, hogy 'kong a fejed az ürességtől'. A TESz. (1: 157) és még inkább az EWUng. (1: 38) azonban elveti ezt az értelmezést, és – mint láthattuk – az *andalodik* családjába tartozónak tartja 'buta' jelentésű *antal* szavunkat, melynek formai alakulására azonban az *Antal* személynév is hathatott. Ennek nyomán elindult egy olyan jelentésfejlődés, amelyben a személynév a 'fészesű, ügyefogyott, ostoba' értelmet is felvette. Ez szólásokban és képzett származékokban is kimutatható, vö. pl. BARANYAI DECSI (1598/1978) 203: *Meg iőt Antal Budáról, zöld agat hozot orraban* : profectus ad apaturia, rediit maio; 114: *Vagyon módgya benne, mint Antalnak az eb vtesben* : pardi mortem assimilata, ill. *antalkodás* 'stultitia', *antalodik*, *elantalodik* 'stupeo, stultus fio' (vö. NySz. 1: 94).

Az *andalodik*, *elandalodik* alakokból hangváltozás nyomán lehet *antalodik*, *elantalodik*, de ezt a TESz. teljesen elfogadhatónak tartja, s megemlíti ezzel kapcsolatban a „valószínűleg e szócsaládba tartozó *ándorodik* ~ *ántorodik* kettősséget” is (1: 157).

Az *andalodik* és az *anda* kapcsolatához azonban erre sincs szükség: utóbbi lehet ennek a fiktív tőnek valamiféle igenévi változata is, amelyben a folyamatos melléknévi igenév képzőjének *-a* variánsa szerepel, vö. pl. *inga*, *hulla*, *hinta*, *fura*, *kajla* stb. Az *anda* eszerint valami olyasmit jelenthetett, hogy 'szájtáti, buta, bamba', s a játszi, beszélő tulajdonnévi forma, az *Anda Pál* ezt perszonalifikálta.⁴ Aki tehát *Anda Pál hadába való*, az maga is 'ostoba, buta', hagyja, hogy a felesége irányítsa. Feltehetően szó sem volt itt tehát ilyen nevű élő személyről, hanem ugyanolyan beszélő névvel van dolgunk, mint a *Futakon van a tej*, vagy a fentebb említett *Varga Pál*, *Kandi Pál* vagy *Oldal Pál* nevek esetében. Talán az sem véletlen, hogy a keresztnév is *Pál* a szólásban: meglehetősen sok szólásban fordul ugyanis elő a *Pál* keresztnévi komponens, l. előző példáinkat is.⁵

De elképzelhetőnek tartom azt is, hogy a *had* komponens „háborús” magyarázata is félreértésen alapul. Mint tudjuk ugyanis, *had* szavunknak csak másodlagos jelentése a 'hadsereg',

³ A TESz. csak valószínűnek tartja az *andalodik* szócsaládjának kapcsolatát 'ostoba, dőre' jelentésű *antal* melléknévünkkel, az EWUng. viszont már tényként közli az összefüggést: „Abl aus einem fiktiven Stamm. Der Stamm ist unbek Urspr und identisch mit dem von →*antal*” (1: 35).

⁴ Az *anda* lexémát – melléknévnek minősítve – a NSzt. adatoja is, külön címszót alkot a szótárban (2: 773), ám a vonatkozó, főleg 19. századi példák mindegyike 'andalító', ill. 'andalgó' értelmű, így csak részben mutatja ezt a feltételezett régebbi 'buta, ostoba' jelentést.

⁵ Talán az sem véletlen, hogy a 'papucsférj' jelentésű *Simon bíró* és *Anda Pál* egyaránt *miscolci* illetőségű személyek korábbi szólásgyűjteményeinkben, bár fentebb már jeleztem, hogy itt talán SZIRMAY szövegének helytelen értelmezése okozza az egyezést.

ill. a 'háború', a későbbi adathozhatóság ellenére is a TESz. (2: 13) a 'nemzetség, nagycsalád' értelmét tartja eredetinek. Ez a jelentése ugyan később visszaszorult, de egyes nyelvjárásokban, például a palócban nagyon sokáig fennmaradt. A had és a szēr című tanulmányában NYÍRI (1956: 105) idézi PINTÉR SÁNDOR A palócokról című tanulmányát. Ebben olvashatjuk, hogy „az egy községben lakó mindazon palócok, kik egy vezetéknévet viselnek, ha mindjárt különálló családokat képeznek is, a »had« csoportosító szó alatt szeretik magukat nevezni, mint p. o. ha kérdi valaki »kinek a hadábó való kied?« — »Én az Andó hadábó vagyok⁶, a meg a Lantos hadábó való, de vágyón mink itt több hadbó is, láti ked im ahun van ni az a magos embér a Gordon hadáhó nevezi magát; e még ehun a Zábó hadáhó szít.«”

Vagyis: ha a címben szereplő szólásunk esetleg olyan nyelvjárás területen keletkezett, ahol élt a *had* 'nagycsalád, nemzetség' jelentése, s az előbb látott *valakinek a hadából való* fordulat, akkor a szólás eredetileg azt is jelenthette, hogy az illető a könnyen *elandalodó*, azaz 'szájtáti, bamba, ostoba', feleségüknek mindenben engedő férjek nagy családjába, táboraiba tartozik. Ha helytálló ez az interpretáció, akkor a későbbi, SZIRMAYTÓL elindult, de összes 19. századi szólásgyűjteményünkől átvett eredetmagyarázata nem más, mint az *anda* és *had* komponensek fentebbi jelentését nem ismerő, de a szólás motiváltságát kereső személyek népetimológiai szólásfejtése, amelyben így a *had* ma általános jelentése okán *Anda Pál* már mint szakaszvezető (sőt később: kapitány) jelenik meg a hozzá tartozó történettel a hetenkénti hazalátogatásról. Azaz hasonló remotiváció történt itt is, mint a *hátra van még a feketeleves* szólásnak a kávézással való összekapcsolása során, vagy a fentebb említett *Doktor Siemann* szólás *Simon bíróvá* alakításakor.

Kulcsszók: szólások, szólásmagyarázat, frazeológia, történeti frazeológia, lexikológia.

Hivatkozott irodalom

- ADT. = Arcanum Digitális Tudománytár. <https://adtplus.arcanum.hu/hu> (2019. 06. 28.)
- BARANYAI DECSI JÁNOS 1598/1978. *Adagiorum Graeco-Latino-Ungaricorum chiliades quinque*. ELTE Fontes ad historiam linguarum populorumque uraliensium 5. ELTE, Budapest, 1978.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Emich/Athenaeum, Pest/Budapest, 1862–1874.
- DUGONICS ANDRÁS 1820/2009. *Magyar példa beszédek és jeles mondások* 1–2. Bába Kiadó, Szeged, 2009. (Forgács Tamás utószavával.)
- ERDÉLYI JÁNOS 1851. *Magyar közmondások könyve*. Kozma Vazul, Pest.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Főszerk. BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.
- EtSz. = *Magyar etymologiai szótár* 1–17. füzet. Szerk. GOMBOCZ ZOLTÁN – MELICH JÁNOS. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1914–1944.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Hrsg. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- FORGÁCS TAMÁS 1996. Kap rajta ... *Néprajz és Nyelvtudomány* 37: 255–260.

⁶ Ez az *Andó hadábú vagyok* fordulat erősen emlékeztet címbeli szólásunkra, ám a kontextus alapján mégis azt valószínűsítem, hogy itt az illető egy konkrét nagycsaládról beszél, s nem azt állítja, hogy a papucsférjek táboraát gyarapítja.

- FORGÁCS TAMÁS 2003. *Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákkal szemléltetve*. Tinta Kiadó, Budapest.
- FORGÁCS TAMÁS 2018. Adalékok *Simon bíró* szólásunk jelentéséhez és keletkezéséhez. *Magyar Nyelv* 114: 334–344.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 1956. Antal a fejed. In: BÁRCZI GÉZA – BENKŐ LORÁND szerk., *Pais-emlékkönyv. Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 279–284.
- GRIMM = *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm*. 16 Bde. in 32 Teilbänden. Leipzig 1854–1961. Online kiadás: <http://woerterbuchnetz.de/DWB/> (2019. 06. 28.)
- MARGALITS EDE 1896. *Magyar közmondások és közmondásszerzői szólások*. Kókai Lajos, Budapest.
- NSz. = Az akadémiai nagyszótárnak (Nsz.) a MTA Nyelvtudományi Intézetében található kéziratos forrásanyaga.
- Nsz. = *A magyar nyelv nagyszótára* 1–[7]. Főszerk. ITTÉS NÓRA. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2006–[2018].
- NYÍRI ANTAL 1956. A had és a szer. *Acta Universitatis Szegediensis. Sectio philologica. Nyelv és Irodalom* 2: 103–132.
- NySz. = *Magyar nyelvtörténeti szótár* 1–3. Szerk. SZARVAS GÁBOR – SIMONYI ZSIGMOND. Hornyánszky Viktor, Budapest, 1890–1893.
- O. NAGY GÁBOR 1966. Részletek egy szólásmagyarázó szótárból (Folytatás). *Magyar Nyelvőr* 90: 189–193.
- O. NAGY GÁBOR 1976. *Magyar szólások és közmondások*. 2. kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest.
- O. NAGY GÁBOR 1979. *Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete*. 3. kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest.
- PINTÉR SÁNDOR 1880. *A palócokról. Népismertető tanulmány*. Aigner Lajos, Budapest.
- SIRISAKA ANDOR 1891. *Magyar közmondások könyve. Válogatott magyar közmondások, példabeszédek, szólásmódozások betűrendes gyűjteménye*. Engel Lajos, Pécs.
- SZIRMAY ANTAL 1804. *Hvngaria in parabolis, sive commentarii in adagia, et dicteria Hvngarorum*. Editio altera. Bvdae.
- SZIRMAY ANTAL 2008. *Magyarország szóképekben (Hungaria in parabolis)*. Sajtó alá rendezte Csörsz Rumen István. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.

On the origin of the Hungarian idiom *Anda Pál hadába való* ‘henpecked husband’

Old compilations of Hungarian phraseological units contain several obsolete expressions for ‘wife-ridden’, one of which is *Anda Pál hadába való*, lit. ‘a member of Paul Anda’s army’. Our earlier dictionaries – following SZIRMAY’s *Hungaria in Parabolis* – relate it to *Anda Pál*, a 17th-century cavalry corporal, who asked for leave every weekend to go home to his wife. This paper claims, however, that the story is an etiological anecdote and *Anda* is in fact an archaic charactonym meaning ‘silly, simple-minded’. It was originally the present participle of *and-*, an obsolete root of Modern Hungarian *andalodik* ‘get into reverie’ and *andalít* ‘put into reverie’. The purpose of adding *Pál* ‘Paul’ is only to personify the adjectival meaning and even *had*, whose meaning has narrowed down to ‘army’ in Modern Hungarian, may have been used in its earlier meaning ‘kinship’. Thus the original meaning of *Anda Pál hadába való* may have been ‘a member of the group of (wife-ridden) silly, simple-minded husbands’.

Keywords: idioms, origin of idioms, phraseology, historical phraseology, lexicology.

FORGÁCS TAMÁS
Szegedi Tudományegyetem